

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **RING ÉVA**
A BARI KONFÖDERÁCIÓ ÉS A RZECZPOSPOLITA
ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSA
- **GEBEI SÁNDOR**
OROSZ-POROSZ ÉRDEKAZONOSSÁG
A RZECZPOSPOLITA ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSÁBAN
- **TÓTH FERENC**
A FRANCIA DIPLOMÁCIA TÖREKVÉSEI A RZECZPOSPOLITA
MEGMENTÉSE ÉRDEKÉBEN
- **SCHVÉD BRIGITTA KINGA**
LENGYELORSZÁG ELSŐ FELOSZTÁSA
AZ ERŐEGYENSÚLY-DISKURZUS TÜKRÉBEN
- **VARGA BEÁTA**
GALÍCIA BETAGOLÁSA A HABSBERG MONARCHIÁBA
- **KURDI KRISZTINA**
A LENGYEL ZSIDÓ ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER ÁTALAKULÁSA
- **SZEMLE**
KOVÁCS ZITA, URBÁN MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Birodalmi terjeszkedés Közép-Európában. A Rzeczpospolita első megcsonkítása, 1772 (Mitrovits Miklós)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Ring Éva: A bari konföderáció és a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása	5
Gebei Sándor: Orosz–porosz érdekezésség a Rzeczpospolita első területi megcsonkításában	43
Bebesi György: Lengyelország első megcsonkítása az orosz birodalmi külpolitika szemszögéből	57
Dinnyés Patrik: Anya és fia nézetkülönbsége a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása kapcsán	67
Tóth Ferenc: A francia diplomácia törekvései a Rzeczpospolita megmentése érdekében	83
Schvéd Brigitta Kinga: Lengyelország első felosztása az erőegyensúly-diskurzus tükrében a kortárs londoni hetilapok véleménycikkeiben	99
Varga Beáta: Galícia betagolása a Habsburg Monarchiába. A kelet-galíciai rutének helyzete 1772–1918 között	121
Kurdi Krisztina: A lengyel zsidó önkormányzati rendszer átalakulása Lengyelország első megcsonkítása után	139
<i>Szemle</i>	
A „fekete királyné” élete (Urbán Máté)	161
Az oktatás finanszírozási háttere a középkorban és a korai újkorban (Urbán Máté)	168
Észak és Dél veszélyes viszonya, avagy Olaszország születése (Kovács Zita)	172

Jelen számunkat Mitrovits Miklós szerkesztette

Galícia betagolása a Habsburg Monarchiába

A kelet-galíciai rutének helyzete 1772–1918 között

Lengyelország, ahol a nemesség (*szlachta*) megakadályozta az abszolutista állam létrehozását, 1795-ben eltűnt a térképről, mintegy bizonyságul szolgálva az abszolutizmus történeti észszerűségéről nemcsak a központi hatalom, hanem a nemesség számára is.¹ A Lengyelországot 1772-ben „megcsonkító” három nagyhatalom közül a hétéves háborúban kimerült Habsburg Monarchia tartózkodott az expanziós politikától, és Mária Terézia eredetileg nem kívánt részt venni egy katolikus állam feldarabolásában, de a porosz–orosz felosztási tervhez – komoly habozást követően – végül a bécsi kormányzat is csatlakozott 1772 márciusában.²

Az első felosztáshoz vezető út

Több tényező együttesen vezetett a 18. század második felére a Rzeczpospolita válságához. A lengyel nemesi köztársaság politikai berendezkedése egyre inkább működésképtelenné vált, a reformokat sürgető II. Szaniszló Ágost ellen szervezkedő nemesi konföderációk állandósuló anarchiához vezettek. A Dnyepertől nyugatra, a jobb parti Ukrajnában az egyre inkább növekvő jobbágyi terhekkel szemben fellépő *hajdamak* mozgalom,³ valamint az erősödő vallási konfliktusok is hozzájárultak a lengyel–litván állam meggyengüléséhez.

A Lengyel–Litván Nemesi Köztársaság egyre nyilvánvalóbban megmutatkozó válságát kihasználva Oroszország, Poroszország és Ausztria már 1732-ben megkötötték az úgynevezett Loewenwold-egyezményt,⁴ amelynek köszönhetően komoly befolyáshoz jutottak a lengyel kül- és belpolitika – számukra kedvező – alakításában.⁵ Erre a megállapodásra hivatkozva, 1764-ben II. Szaniszló Ágost trónra

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszékének habilitált tanszékvezető egyetemi docense (6722 Szeged, Egyetem u. 2., varga.bea@hist.u-szeged.hu).

1 Anderson, 1989. 362.

2 Davies, 2006. 414.

3 Font–Varga, 2013. 160. A nyugat-ukrajnai ortodox ukrán parasztok és kozákok felkelései a lengyel nemességekkel és zsidó bérlelőkkel szemben, valamint a római katolikus és az unitus klérus ellen az 1710-es évektől.

4 Ring, 2001. 148.

5 Már a II. Ágost 1733. évi halála utáni lengyel örökösödési háborúban (1733–1738) megmutatkozott, hogy a három nagyhatalom érvényesíteni kívánja érdekeit a lengyel belpolitikában.

juttatása érdekében beavatkoztak a lengyel királyválasztásba.⁶ II. (Nagy) Frigyes porosz király érvelésében a lengyel–litván államon belüli rend helyreállítását csak az ország felosztásával lehetett volna elérni,⁷ ezért tárgyalásokat kezdeményezett II. Katalinnal és Mária Teréziával a Rzeczpospolita feldarabolásáról (*rozbiory polski*).⁸

A 18. század elejétől kezdve a nemzetközi kapcsolatok egyre inkább a hatalmi egyensúly elvén (*balance of power*) alapultak.⁹ Ezt eredetileg az egyes államok túlzott megerősödésének megakadályozására alkalmazták, egyik eszközeként pedig fokozatosan az úgynevezett felosztási diplomácia került előtérbe. A 18. századra szállóigévé vált, hogy „Lengyelországot az anarchia tartja fenn”,¹⁰ ami a lengyel nemesség megítélésében pozitív jelenségnek számított, ugyanis a Rzeczpospolitát az európai hatalmi egyensúly zálogának tekintették annak ellenére, hogy az 1740–1750-es évekre a nagy kiterjedésű lengyel–litván állam egyre inkább az orosz és porosz expanzió gátjává vált. A porosz és az orosz kormányzat előzetes megállapodása eredményeképpen 1764. szeptember 7-én Poniatowski Szaniszló került a trónra II. Szaniszló Ágost néven.¹¹ Az új uralkodóval és az orosz intervenció politikával szemben 1768-ban megalakult a bari konföderáció, hivatalosan Lengyelország szuverenitásának megőrzésére, valójában elsősorban a lengyel nemzeti „arany szabadság” megszilárdítására. Az orosz–török háború kitörése után, 1768-tól II. Katalin is egyre inkább hajlott Lengyelország – II. Frigyes által többször felvetett – feldarabolására.

Mária Terézia lelkiismereti okokból eleinte elzárkózott a katolikus Rzeczpospolita felosztásától, annak ellenére, hogy a Luxemburgi Zsigmond által 1412-ben II. Ulászló lengyel királynak „37 000 széles prágai garasért”¹² elzálogosított 13 szepesi várost¹³ újra a Habsburg Monarchiához csatolta 1769-ben. Ezt a lépést a bécsi kormányzat azzal indokolta, hogy II. Szaniszló Ágost a bari konföderáció meggyengítése érdekében valójában maga hívta be az osztrák csapatokat a Szepességbe, hogy ideiglenesen szállják meg a Lengyelországgal határos területeket.¹⁴ Ezt követően II. József 1770-ben – továbbra is a lengyel uralkodó támogatását hangoztatva – elfoglalta a kelet-galíciai határ menti területeket.¹⁵ Végül Mária Terézia is bejelentette, hogy hajlandó részt venni az osztozkodásban, és – a magyar koronával

6 Ring, 2001. 161.

7 Gebei, 2000. 222.

8 Fontos megjegyezni, hogy a porosz és az orosz kormányzat már az 1720-as évektől kezdve élénk intervenció politikát folytatott Lengyelországban, mintegy előkészítve a talajt annak későbbi megcsonkításához.

9 Schroeder, 1994. 5.

10 Ring, 2001. 9–10.

11 Poniatowski Szaniszló személyén keresztül II. Katalin és II. Frigyes a lengyelországi anarchia konzerválására törekedett.

12 Divéky, 1929. 6.

13 Béla, Leibicz, Ménhárd (Meneharddorf), Szepesszombat (Georgenberg), Poprád (Deutschendorf), Sztrázsa (Michelsdorf), Szepes-Olaszi (Wallendorf), Igló (Neudorf), Ruszkin (Rysdorf), Felka (Fülka), Szepes-Váralja (Kirchdorf), Matheócz (Matsdorf) és Durand (Durelsdorf).

14 Divéky, 1929. 31.

15 Ring, 2001. 167–168.

járó történelmi jogra hivatkozva – igényt formált Halics-Volhíniára, azaz a „Galícia-Lodoméria Királyságra” (Königreich Galizien und Lodomerien).¹⁶

Lengyelország első megcsonkítása – Kelet-Galícia betagolása a Habsburg Monarchiába

Az orosz, porosz és osztrák abszolutista államok elkezdtek gyökeresen kiirtani a lengyel nemesi köztársaságot,¹⁷ először megcsonkították, majd végül teljesen fel-darabolták azzal az ürüggyel, hogy „a beteg nem érzi jól magát”, azaz működés-képtelenné vált az „anarchia köztársaságának” rendszere.¹⁸ II. Frigyes, II. Katalin és Mária Terézia az expanzív külpolitika elvén alapuló felosztási diplomáciát alkalmaz-va, háború nélkül osztották fel egymás között a lengyel–litván államot, amely a megítélésük szerint nem érdemelte meg a túlélést.¹⁹ 1772-ben Poroszország meg-szerezte Kelet-Pomerániát (Gdańsk és Toruń nélkül), Oroszország Livónia lengyel részét integrálta és megerősítette a Kurland feletti jogát.

Az 1772. augusztus 5-i szentpétervári szerződés bevezetésében a nagy-hatalmi érdekeiket szem előtt tartva részletesen megindokolták Lengyelország fel-osztásának ésszerűségét.

„A pártoskodás szelleme, a zűrzavar és az egymás közötti viszály, amely a Lengyel Királyságban évek óta nyugtalanságot okoz, és az anarchia, amely napról napra új erőre kap, és végül aláássa a törvényes kormányzat hatalmát, annak a jogos veszé-lyével fenyeget, hogy az állam teljes szétesése következhet be, amivel sérülhetnek Lengyelország szomszédjainak érdekei is, és a közöttük kialakult egyezség, ami egy olyan általános háború veszélyével fenyeget, amelyet Ő Császári Fensége vív az Ottomán Portával.

Ugyanakkor a Lengyel Köztársasággal szomszédos hatalmak, amelyek vele kapcsolatban régi és jogos követelésekkel és előjogokkal rendelkeznek, és amelyeknek nem tudtak érvényt szerezni, azt kockáztatják, hogy ezeket a jogokat visszavonhatatlanul elveszítik, ha nem tesznek intézkedéseket azok érvényesítésé-nek biztosítására, és nem teljesítik azokat azzal együtt, hogy helyreállítják a nyu-galmat és a rendet a köztársaság belügyeiben, úgy meghatározva annak politikai struktúráját, hogy jobban összhangban legyen a szomszédok érdekeivel...”²⁰

16 Bodnár, 2008. 58–59. Mária Terézia hallgatott a fia és Kaunitz tanácsára, akik az Oszmán Birodalom elleni expanzió helyett a Lengyelország megcsonkításában való részvétel mellett érveltek a feszült nemzetközi helyzetben.

17 Anderson, 1989. 384.

18 Davies, 2006. 406.

19 Schvéd, 2021. 148–150.

20 Мартенс, 1875. 24–25.

Mária Terézia Galícia „okkupációjáról” 1772. szeptember 11-i ediktumában rendelkezett.²¹ A területszerzést azzal legitimálta, hogy az újonnan megkapott tartomány már korábban is a Habsburgok birtokát képezte, amelyet a lengyel-litván állam első megcsonkítása során valójában csak visszaszerzett. A Habsburg Monarchia integrálta a Krakkói és a Sandomierzi vajdaság déli részét, Vörös-Oroszországot²² – Kelet-Galíciát –, valamint Auschwitzot és a Zator hercegséget (Ó-Galícia).²³ Az orosz-osztrák megállapodás értelmében Habsburg Galícia Ausztria egyik legnagyobb tartománya lett, amely magában foglalta a középkori, más néven „történelmi Galíciát” (981–1772).²⁴

„Történelmi Galícia” – Habsburg Galícia

A Habsburg-kormányzat a Galícia és Lodomeria Királyság titulussal legitimálta az újonnan megszerzett keleti tartományoknak a birodalomhoz való csatolását. A hivatalos álláspont szerint a Habsburgok jogosan tarthatnak igényt az egykori Halics-Volhíniai Fejedelemségre,²⁵ mint saját örökségük részére, arra hivatkozva, hogy birtokolják a magyar koronát is. Nagy Lajos uralkodása idején Halics a lengyel-magyar perszonálunió részét képezte, 1387-ben közvetlenül a Lengyel Királysághoz csatolták, az 1569. évi lublini uniótól kezdve pedig a Lengyel–Litván Nemzetközösség területéhez tartozott. Az 1654. évi perejaszlavi egyezmény értelmében az ukrainai területek Haliccsal együtt Alekszej Mihajlovics cárt ismerték el új uralkodójuknak, de a lengyel-orosz „kelet-európai harmincéves háborút” (1654–1686) követően a nyugat-ukrainai területek – Haliccsal együtt – visszakerültek lengyel kötelékbe.²⁶ A galíciai keleti szlávok körében önmaguk azonosításaképpen a Rusz szóból származó rutén terminus terjedt el, amely egyrészt utalt a terület legkorábban feljegyzett történelmi nevére (Vörös Rusz), másrészt a korábbi Lengyel–Litván Nemzetközösség egyik közigazgatási területére (Rusz fejedelemség Lemberg központtal).²⁷

Lengyelország első megcsonkításától kezdve Habsburg Galícia határai folyamatosan változtak: 1776-ban Zamosce tartomány, 1786-ban pedig Bukovina is a Habsburg Monarchia részévé vált.²⁸ Ausztria kimaradt a második felosztásból. Krakkó megszerzése mindhárom nagyhatalom számára kulcsfontosságú volt, és

21 *Galicja od pierwszego rozbioru*, 1956. 89–80.

22 A középkortól az első világháborúig Vörös-Oroszországnak (Ruthenia Rubra) nevezték Galiciának a Dnyeszter és a Nyugati-Bug felső folyása közé eső területét.

23 A Habsburgok új szerzeményeinek a területe mintegy 81 900 négyzetkilométert tett ki 2 650 000 lakossal. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a megcsonkítást előkészítő tárgyalások során nem a terület kiterjedése, hanem a felosztandó területek jövedelmezősége számított.

24 Magocsi, 2005. 6. A „történelmi Galícia” egybeesett azzal a területtel, amelyet később Kelet-Galiciának neveztek.

25 Valójában Lodomeriát (Volhíniát) csak névleg birtokolták, ugyanis 1793-ban ezt a tartományt az Orosz Birodalomhoz csatolták.

26 Varga, 2012a. 485.

27 Hrytsak, 2005. 186–187.

28 Bukovina megszerzése stratégiai jelentőségű volt a Habsburgok számára, mert összekötötte Erdélyt Galiciával.

a várost végül – újabb hat körzettel, a Pilica, a Visztula és a Bug folyók által határolt vajdaságokkal együtt²⁹ – a Habsburgok kapták meg az 1797. január 26-i szentpétervári szerződés értelmében.³⁰ Annak ellenére, hogy Kis-Lengyelország korábban nem képezte a „történelmi Galícia” részét, a bécsi kormányzat 1803-ban ezt a területet – Nyugat-Galíciát – is Habsburg Galíciához csatolta,³¹ megkülönböztetve az 1772-ben már osztrák birtokba került Kelet-Galíciától.³² A harmadik felosztás során Krakkó mellett a Habsburg Monarchia részévé vált Sandomierz, valamint a Radomi és a Lublini vajdaság, mely területeket Új-Galícia néven különböztették meg az 1772-ben megszerzett Ó-Galíciától.

A Romanovok is törekedtek Galícia megszerzésére, de az austerlitz-i vereség miatt ez nem valósult meg, ugyanis 1807-ben Napóleon porosz és osztrák területekből létrehozta a Varsói Nagyhercegséget. Az 1809. évi bécsi béke értelmében a Varsói Nagyhercegséghez³³ nyugat-galíciai, Oroszországhoz pedig kelet-galíciai területek kerültek.³⁴ Napóleon 1815-ös bukása után a bécsi kongresszus rendelkezése értelmében azonban I. Sándornak vissza kellett adnia a Habsburgoknak az 1809-ben megszerzett ternopili régiót és Dél-Podóliát. Nem kapta ugyanakkor vissza Ausztria Krakkót, amelyet „semleges köztársaságnak” nyilvánítottak, a három nagyhatalom közös felügyelete alá helyezték, és Krakkói Köztársaság (Rzeczpospolita Krakowska) néven 1846-ig formálisan szabad város lett. Az 1846. évi krakkói felkelést követően a várost orosz és osztrák csapatok foglalták el, majd április 15-én a bécsi egyezmény értelmében Krakkó Ausztriához került, véget vetve a Krakkói Köztársaság fennállásának.³⁵

Miután Habsburg Galíciához 1797-ben etnikailag tisztán lengyelek által lakott területeket is hozzácsatoltak – a San folyó nyugati és a Visztula déli területeit Krakkó városáig –, megváltozott a tartomány földrajzi helyzete és etnikai összetétele. A galíciai társadalom egyik jellemzőjeként az etnikai és kulturális sokszínűséget lehet kiemelni.³⁶ A helyi lakosságon belül három meghatározó etnikum³⁷ – a lengyel, a rutén és a zsidó – emelkedett ki.³⁸ Habsburg Galíciában csak a lakosság 50,1 százaléka tartozott a rutén népességhez, ugyanakkor a rutének Kelet-Galíciában 62 százalékos többséget alkottak a mindössze 25,3 százaléknyi arányú lengye-

29 Krakkó, Kielce, Lublin, Białá, Radom, Siedlce.

30 Мартенс, 1875. 288–291.

31 Rudolf, 1994. 3.

32 Kurdi, 2008. 41.

33 A formálisan önálló Varsói Nagyhercegséghez került Krakkó is.

34 Az orosz területszerezés azzal magyarázható, hogy az osztrák–francia háborúban I. Sándor cár Napóleont támogatta.

35 *Galicja od pierwszego rozbioru*, 1956. 203–204.

36 Motylewicz, 2005. 48.

37 Továbbá meg kell említeni a galíciai németeket, akiknek a száma 1910-ben 65 ezer főre tehető, és nagy többségük vidéken élt, így kevés befolyással voltak a tartomány kulturális és politikai életére. Ötödik etnikumként az örményeket emelhetjük ki, akiknek a mintegy 1500 fős létszáma elenyészőnek tűnik a többi etnikumhoz képest.

38 Magocsi, 2005. 7–8. Egy 1910-es összeírás alapján a 7,9 millió főre tehető galíciai lakosságon belül 45,4 százalék lengyelnek, 42,9 százalék ruténnek, míg 10,9 százalék zsidónak vallotta magát.

lekkel szemben, így érthető, hogy miért léptek fel többször is a tartomány két részre osztásáért.

A rutén többségű Kelet-Galícia lakossága, a korábbi lengyel korszakhoz hasonlóan, „csonka társadalom” képét mutatta. A kelet-galíciai világi elit döntő többségét a lengyel és a polonizálódott rutén nemesek tették ki,³⁹ a tartományi hivatalnokok elsősorban a németek közül kerültek ki, míg a kereskedelem főleg a zsidók kezében koncentrálódott.⁴⁰ A rutének többszörösen is hátrányos helyzetben voltak a tartományban, mert nemességük rendkívül csekély száma miatt kevésbé képviselték magukat a politikai életben, városi polgárság hiányában pedig a kereskedelem és az iparon is kívül rekedtek. Valójában a rutén az olyan etnikumok közé sorolható, amelyeknek nem volt feudális nemessége.⁴¹ Ezzel magyarázható, hogy Kelet-Galícia rutén lakossága körében elsősorban a görögkatolikus klérus jutott vezető szerephez.⁴²

Habsburg Galícia közigazgatási rendszerének kiépítése

Tekintettel arra, hogy Galícia nem volt közvetlenül határos a Habsburg Monarchiával, és 1772-ben a határait sem rögzítették véglegesen, a bécsi kormányzat számára nehéz feladatnak bizonyult az új tartomány hatékony és zökkenőmentes integrálása. Mária Terézia 1772. október 16-i rendeletében felszámolta Galíciában a korábbi lengyel intézményrendszert,⁴³ az új tartomány központja Lemberg lett, ahová az uralkodó Anton von Pergen grófot nevezte ki kormányzónak.⁴⁴ Az első galíciai közigazgatási reform során hat körzetet⁴⁵ alakítottak ki, amelyek 1777-ig a Bécsben székelő Galíciai Udvari Kancellária hatásköre alá tartoztak, majd miután II. József megszüntette ezt a hivatalt, a galíciai ügyek az Egyesült Cseh és Osztrák Udvari Kancellária illetékességi körébe kerültek. 1774-ben a Pergen tevékenységével elégedetlen bécsi udvar Hadik Andrást nevezte ki galíciai kormányzónak és egyben a tartomány katonai parancsnokának is. Hadikot Heinrich Auersperg követte. Az új galíciai adminisztratív szervezet stabilizációjának első jelei azonban majd csak Joseph Brigidio 1780–1794 közötti kormányzósága idején mutatkoztak meg,⁴⁶ aki 1788-ban benyújtott egy tervezetet a Habsburg-kormányzathoz a galíciai közigazgatási rendszer javításáról.⁴⁷

39 Świątek, 2014; Himka, 2005. 113. A mintegy 10 ezer rutén nemesi család többsége már a 16–17. században áttért a katolikus hitre és ellengyelesedett. A galíciai lengyelek szerint a művelt rutének nem kerülhettek el, hogy előbb-utóbb lengyellé váljanak, és *gente Ruthenus natione Polonusnak* nevezzék magukat.

40 Jekelcsik, 2014. 56.

41 Niederhauser, 1958. 77.

42 Mivel a lelkészcsaládok főleg egymás között házasodtak, „lelkészdinasztiák” jelentek meg, és szorosan összefonódó, mintegy „örökletes kasztá” váltak.

43 Rudolf, 1994. 4.

44 Galícia 1826-ig kormányzó, majd 1866-ig főkormányzó, 1918-ig pedig helytartó irányítása alatt állt.

45 Lemberg, Halics, Sambor, Belz, Pilzno, Wieliczka.

46 Kurdi, 2008. 48.

47 Glassl, 1975. 90.

Az 1782. évi, második galíciai közigazgatási reform során az időközben bekövetkezett határmódosulások következtében az 1777-ben 19-re bővített körzetek számát 18-ra csökkentették a tartományon belül. A bécsi kormányzat fontosnak tartotta a galíciai lengyel és rutén nemesség kiváltságainak korlátozását is, ezért a *szlachta*t főnemességre és köznemességre osztották fel, és csak azok tarthatták meg a nemesi státuszukat, akik legalább 150 évre visszamenőleg bizonyítani tudták a nemesi címüket. Ezenkívül felszámolták a lengyel nemesi felkelés (*insurrectio*) intézményét, valamint a nemesi bandériumokat is. Önálló Galíciai Udvari Kancellária (Galizische Hofkanzlei) csak rövidebb ideig működött: 1774–1776, továbbá 1792–1802 között.⁴⁸ Valójában a bécsi kormányzat az 1780-as évek végéig nem hajtott végre markánsabb közigazgatási változtatásokat a tartományban, ami első sorban két okkal magyarázható. Egyrészt Habsburg Galícia határai még képlékenyek voltak és folyamatosan változtak; másrészt Mária Terézia és II. József uralkodása idején még nem dőlt el egyértelműen, hogy az újonnan szerzett tartományt állandó vagy csak ideiglenes birtokként kezeljék.⁴⁹

A Habsburg Monarchiára kiterjedő reformok jelentős hatást gyakoroltak Galíciában, ugyanis az újonnan szerzett tartomány szorult rá leginkább a modernizációra. Mária Terézia a felvilágosult abszolutizmus jegyében megkísérelte a – főleg a görögkatolikus klérus soraiból kikerülő – rutén elit műveltségi szintjét felemelni.⁵⁰ 1774-ben elrendelte, hogy Habsburg Galíciában a katolikus és a görögkatolikus egyház békés egyetértésben működjön egymás mellett, és a rutén nemesek vagyonukhoz mérten támogassák egyházukat.⁵¹ A bécsi udvar Auersperg gróftól küldte Kelet-Galíciába azzal a feladattal, hogy biztosítsa a két felekezet közötti egyenlőséget. Az uralkodónő 1774-ben Bécsben megalapította a Szent Borbáláról elnevezett Barbareum nevű görögkatolikus főszemináriumot,⁵² 1777. évi rendeletében pedig hivatalosan is kihirdette, hogy a görögkatolikus vallás egyenrangú a katolikussal, és a hívők áttérhetnek bármilyen vallásra saját belátásuk szerint.⁵³ Míg 1596-tól, a lengyel uralom alatt a görögkatolikus egyház alárendelt szerepet játszott Galíciában,⁵⁴ a Habsburgok egyenjogúsították a római katolikus egyházzal. A lemerbergi püspökséget érsekségi rangra emelték, és 1808-ban Lemberg a halicsi metropólia székhelye lett.⁵⁵ A reformok következtében egyrészt feltétlen lojalitás alakult

48 Fedinec–Font–Szakál–Varga, 2021. 250.

49 Glassl, 1975. 91.

50 Uo. 118. Az uralkodónő meglehetősen tájékozott lehetett a galíciai egyházi ügyekben, ugyanis Leo Szeptycki (Septickij) lemerbergi görögkatolikus püspök rendszeresen informálta az udvart arról, hogy a helyi lengyel hivatalnokok és a katolikus klérus milyen módszerekkel erőltetik az unitusok áttérését.

51 Magocsi, 2010. 424–425.

52 A Barbareum 1784-ig működött, ezt követően a görögkatolikus papnövendékek Lembergben folytathatták a teológiai tanulmányaikat.

53 Wojnarowsky, 1921. 70–72.

54 Az 1596. évi breszti vallási unió értelmében a Rzeczpospolita-n belül a katolikus és az ortodox egyház mellett létrejött egy „harmadik”, az úgynevezett unitus vagy görögkatolikus egyház. A görögkatolikusok megtarthatták a szláv istentiszteleti nyelvet és egyházi szokásaikat, de el kellett fogadniuk a katolikus dogmákat és a pápa egyházfőségét, ami közvetlenül a Vatikántól való függést eredményezte.

55 Pelesz, 1881. 470.

ki a galíciai görögkatolikus papságban a Habsburg-dinasztia iránt,⁵⁶ másrészt a görögkatolikus egyház fokozatosan nemzeti egyházzá vált a rutén lakosság körében.

A Mária Teréziát a trónon követő II. József reformjai közül a legfontosabbak a parasztságot érintették. Miután II. József és a bécsi udvar felismerte, hogy Galícia gazdasági viszonyait nem lehet gyors ütemben fellendíteni, valamint a galíciai jobbágyság adóit tovább már nem lehet növelni, a császár úgy döntött, hogy enyhíti a jobbágyság terheit.⁵⁷ 1782-ben Kelet-Galíciában felszabadították a jobbágyságot,⁵⁸ majd 1789-ben új adó- és úrbéri rendeletet hirdettek ki, amelynek értelmében a parasztságot törvényes védelem alá helyezték.⁵⁹ II. József fejlesztette az oktatást, 1783-ban szemináriumot hozott létre Lembergben, amelyet egy évvel később egyetemmé alakítottak át annak érdekében, hogy magasan képzett tanárai, papjai és hivatalnokai legyenek a tartománynak és a helyi közigazgatási rendszernek.⁶⁰ Rutén diákok számára létrehozták a Studium Ruthenorum nevű intézményt, ahol egy mesterséges nyelven, a szláv egyházi és az ukrán nyelv keverékén oktattak.⁶¹

A főként rutének által lakott Kelet-Galícia kedvezőtlen földrajzi adottságai következtében még Nyugat-Galíciához képest is messze elmaradt a fejlődésben, nem beszélve a Habsburgok többi tartományáról. Valójában Galícia – elsősorban annak keleti régiói – mintegy „belső gyarmatként”⁶² szolgáltak a birodalom fejlettebb vidékei számára. Mindezek ellenére II. József uralkodásának korszaka a legvirágzóbb periódus volt, amelyet a rutének Galícia Ausztriához csatolása után átéltek.

A felvilágosult abszolutizmus szellemében született reformokat csak részlegesen hajtották végre, mégis jelentősen javultak Kelet-Galíciában az életfeltételek. A bécsi kormányzat korán felismerte, hogy a rutének támogatása megfelelő ellensúlyt képezhet az önállósodási törekvésekkel fellépő lengyelekkel szemben. Eltérően az Orosz és az Oszmán Birodalomtól, a bécsi udvar látszólag támogatott bizonyos nemzetiségi törekvéseket, ami elsődlegesen azt a célt szolgálta, hogy a Habsburg Monarchia megerősítése érdekében szembefordítson egymással egyes etnikumokat.⁶³ Mivel az ausztriai németek a Habsburg Birodalmon belül valójában kisebbséget alkottak, a bécsi udvarnak kevés esélye volt arra, hogy az alávetett népeket beolvassák, így inkább összeugrasztották őket egymással.⁶⁴

56 Himka, 2005. 27–28.

57 II. József 1781. évi rendeletében heti három napban vagy évi 156 napban maximalta a földesúri robotot, szigorúan korlátozta a földesúrnak juttatott járulékos szolgáltatások mértékét, a jobbágynak jogot kaptak a szabad házasságra és költözésre a földesúr engedélye nélkül, továbbá panaszt emelhetek földesuraik ellen az állami hatóságoknál.

58 Nyugat-Galíciában csak 1799-ben szabadult fel a jobbágyság.

59 II. József megtiltotta továbbá a jobbágynak birtokok beolvasztását a majorsági földek közé, megszüntette a robotot és feloldotta a jobbágynak a hadba vonulás kötelezettsége alól, de ennek fejében adójuk 50 százalékkal emelkedett.

60 Átlagosan 250 hallgató járt az egyetem négy fakultására, ahol a professzorok többségükben németek voltak, és németül, valamint latin nyelven tartották az előadásait.

61 Magocsi, 2010. 425.

62 Subtelny, 2000. 218.

63 Niederhauser, 1958. 76–90.

64 Jekelcsik, 2014. 85.

A rutén/ukrán nemzeti identitástudat formálódása

A keleti szláv területek nyugati határát képező Galíciában az évszázadok során az állandósuló kulturális, vallási és politikai konfliktusok idején a rutének a lengyel-litván, majd az osztrák kormányzattal szemben csak egy saját, önálló identitással tudtak védekezni.⁶⁵ Jóllehet Kelet-Galícia viszonylagos elmaradottsága⁶⁶ miatt ebben a tartományban – a birodalom többi nemzetiségéhez képest – a nemzeti törekvések később jelentkeztek, az ukrán „nemzeti történetírás atyja”,⁶⁷ Mihajlo Hruszevszkij „Ukrán Galíciát” nevezte meg az „ukrán újjászületés”, az ukrán egység megteremtése kiindulópontjának.⁶⁸

Kelet-Galíciára a bécsi udvar kezdettől fogva mint alapvetően lengyel etnikumú provinciára tekintett, ezért a tartomány rutén lakossága körében eleinte csak lokális – nyelvi és vallási-felekezeti – identitás formálódhatott ki. A nemzeti identitástudat kialakulásához – túlnőve a regionális identitáson – elengedhetetlen volt az adott nemzeti közösséghez, illetve a már létező vagy – mint a galíciai rutének esetében – a későbbiekben kialakítandó politikai egységhez fűződő tudatos viszonyulás.⁶⁹ Az 1820–1830-as évektől követhető nyomon a galíciai rutének nemzeti öntudatra ébredése, amiben nagy szerepet játszottak Mária Terézia és II. József reformjai. A nemzeti ébredés idején a rutén értelmiség kapcsolatba lépett saját történelmével.⁷⁰ Galíciában, mint mindegyik, a birodalom fennhatósága alatti tartományban, a nemzeti kultúra kialakulását és ápolását a birodalmi központ dominanciájával szembeni ellenállás szándéka is motiválta. A ruténeknél ez a szembeszegülés azonban nem az osztrákok, inkább a Habsburg Galíciában politikai kulcspozícióban lévő lengyelek ellen irányult.

II. Lipót a galíciai – elsősorban lengyel – nemesség megnyerése érdekében az 1780-as évek előtti állapotok visszaállítására törekedett.⁷¹ 1792-ben eltörölte a rutén/ukrán nyelv tanítását az iskolákban, valamint használatát a közéletben, majd 1810-ben az egyetemen is betiltották a rutén/ukrán nyelvű oktatást. I. Ferenc trónra lépését követően is a lengyel nemesek akarata érvényesült. A lengyel nemesség csak úgy tudta megőrizni a befolyását Galíciában, ha a rutének nemzeti törekvéseit még jobban háttérbe szorítják, ezért igyekezett meggyőzni a bécsi udvart, hogy a rutének alávetése a Habsburgoknak is érdekében áll, mert Oroszországhoz húznak és ragaszkodnak az ortodox valláshoz. A politikai kulcspozícióban lévő lengyelek igyekeztek Béccsel elhitetni azt a meggyőződésüket, hogy a rutén valójában csak a lengyel nyelv egyik nyelvjárása, tagadva ezáltal a rutének nemzeti mivoltát.⁷²

65 Magocsi, 2005. 17.

66 Миллер, 1997. 68.

67 Varga, 2012b. 9–21.

68 Грушевский, 1907. 116.

69 Olay, 2016. 37.

70 A legkorábbi, Galícia történelmét magában foglaló, 1796. évi történeti munka egy osztrák hivatalnok, Johann Christian von Engel nevéhez köthető (Engel, 1796). Maradtak fenn művek rutén szerzők tollából is, de ezek elsősorban az egyháztörténetre vonatkoznak. Harasiewicz, 1862.

71 *Galicja od pierwszego rozbioru*, 1956. 125–133.

72 Sirka, 1980. 1–33.

A rutén elit csak fokozatosan, az 1830-as évektől kezdődően jutott arra a felismerésre, hogy az Orosz Birodalom területén élő „kisoroszkok” és a galíciai rutének valójában egy néphez tartoznak, és mind a lengyelektől, mind az oroszoktól különböznek.⁷³ Mivel a görögkatolikus klérus a 19. század közepéig nem vállalta fel a nemzeti törekvések támogatását, a rutének nemzeti mozgalma csak a „népek tava” idején jutott el az önálló társadalmi-politikai szervezettség szintjére.

1848. március 18-án petíciót intéztek I. Ferdinánd császárhoz Habsburg Galíciából. A dokumentum a rutén érdekeket teljes mértékben ignorálva⁷⁴ szinte kizárólag lengyel követeléseket tartalmazott.⁷⁵ A császár március 19-én Lembergben aláírta a politikai liberalizációra és szociális reformokra vonatkozó lengyel követeléseket, a ruténekről azonban nem esett szó. Az április 13-án Lembergben megalakult Lengyel Nemzeti Tanácsba a rutének képviselőit is meghívták ugyan, akik azonban arra hivatkozva, hogy a lengyelek nem ismerték el a ruténeket önálló etnikumnak, visszautasították a felhívást.

A Habsburg-érdekeket veszélyeztető, önálló lengyel állam restaurációjáért küzdő lengyel nemzeti törekvésekkel szemben az osztrák kormányzat – azt követően, hogy 1848. május 2-án megalakult a Hrihorij Jahimovics przemysli görögkatolikus püspök által vezetett 66 tagú Legfelsőbb Rutén Tanács (Holovna Ruska Rada) – újra felkarolta a rutének „ügyét”.⁷⁶ A Franz Stadion kormányzó által is támogatott galíciai rutének képviselői szerve május 15-én nyilatkozatot adott ki „a rutén nép nevében, amely egy nyelvet beszél, és 15 millió főt számlál”.⁷⁷ Ebben a memorandumban fogalmazták meg először a Habsburg Monarchia és az Oroszország területén élő ukrán nép egységének eszméjét.⁷⁸ A Habsburg-kormányzat iránt lojális szellemben írt manifesztum a lengyel követelésekhez képest jóval mérsékeltebb célokat fogalmazott meg: a rutén nyelv bevezetését kérelmezte a keletgalíciai iskolákban és a közigazgatásban, továbbá a tartományi közigazgatási tisztviselők ruténnel való betöltését, valamint a görögkatolikus egyház teljes egyenjogúsítását a római katolikus egyházzal.⁷⁹

A galíciai rutének nemzeti törekvései tovább fokozták a lengyelekkel mindvégig fennálló feszültséget, majd komolyabb konfrontációra is sor került a csehek által Prágában rendezett szláv kongresszuson, ahol az Ausztrián belüli szláv egység megteremtésére törekedtek. A rutének és a lengyelek már abban a kérdésben is

73 Varga, 2021. 160.

74 Wendland, 2001. 40.

75 A lengyel nyelv szabad használatát az oktatásban és a közigazgatásban; külön lengyel tartományi közigazgatás kialakítását; a birodalmi alkotmány felülvizsgálatát és valamennyi társadalmi osztály képviselőit a szemben; külön lengyel hadsereg felállítását a tartományban; teljes politikai és polgári egyenlőséget minden vallású társadalmi réteg számára. *Galicja od pierwszego rozbioru*, 1956. 205–207.

76 Magocsi, 2010. 435. A tanács tagjai közül tizenkilencen a görögkatolikus klérus, tízen pedig a Lembergi Szeminárium diákjai közül kerültek ki.

77 Левицький, 1926. 21. 1848. május 15-én a *Зоря галицька* (Galíciai Hajnal) című újság jelentette meg a kiáltványt, amelynek a fenntartási költségeihez a bécsi udvar is jelentősen hozzájárult.

78 Типіш, 1999. 77.

79 Az 1840-as években Galíciában 1587 görögkatolikus egyházközség volt 2 149 383 hívővel.

összekülönböztek, hogy Galíciát melyik etnikum képviselje,⁸⁰ és heves vitát folytattak a tartomány felosztásáról, arról, hogy hozzanak-e létre külön keleti (rutén) és nyugati (lengyel) részt, vagy maradjon egységes. Miután a bécsi udvar tudomást szerzett a kongresszus tevékenységéről, Alfred Windischgrätz herceg június 12-én lövetni kezdte Prágát, és a szláv népek küldöttei dolgavégezetlenül tértek haza. A szláv kongresszus felosztását követően választások kezdődtek Galíciában a birodalmi gyűlés alsóházába, de a tartománynak fenntartott 100 helyből a ruténeknek csak 25 jutott, vagyis politikai szerepvállalásukat legfelsőbb szinten továbbra is jelentősen korlátozták.⁸¹

Galícia kormányzója, Franz Stadion gróf még korábban azt javasolta a császárnak, hogy szabadítsák fel a parasztokat a földesúri kötelezettségeik alól, aminek köszönhetően nemcsak a lengyel nemesek függetlenedési terveit hiúsítanák meg, hanem elnyernék a parasztok háláját a monarchia iránt ezekben a kritikus időkben.⁸² A bécsi udvart meggyőzték ezek az érvek, és Ferdinánd császár 1848. április 17-i rendeletében felszámolta a jobbágyság rendszerét Galíciában: megszüntette a robotot, a parasztok megkapták az általuk korábban birtokolt földek 70 százalékát, a földek 30 százaléka a földesurak tulajdonában maradt. A nemeseknek járó megváltás anyagi terheit részben az állam vállalta magára, részben a parasztoknak kellett kifizetniük.⁸³

A galíciai rutén nemzeti mozgalom kifformálódásában meghatározó szerepet játszott a Legfelsőbb Rutén Tanács 1848. július 31-i – német nyelvű – Memoranduma. A rutének legfőbb sikerüket abban látták, hogy a mintegy négy évszázados lengyel fennhatóság ellenére „a rutének nem veszítették el az identitásukat és Ausztria kötelékében sem germanizálódtak”. Felrótták a bécsi kormánynak, hogy jóllehet a rutének mindvégig lojálisak maradtak a Habsburg-uralkodókhoz és ellensúlyt képeztek a Galíciában hegemon szerepet játszó, állandóan függetlenedési törekvésekkel fellépő lengyelekkel szemben, hosszú ideig mégsem ismerték el őket különálló etnikumnak.⁸⁴ Ezt követően a rutén–lengyel ellentét a korábbiaknál is jobban kiéleződött, és a Legfelsőbb Rutén Tanács ellensúlyozására május 23-án polonofil rutén értelmiségiek létrehozták a Rutén Nemzeti Tanácsot,⁸⁵ valamint megalapították a *Dnewnyk Ruskij* című újságot, amelynek szerkesztésére megnyerték a Rutén Triász⁸⁶ egyik tagját, Ivan Vahilevicset.

1849-ben a lengyel származású Agenor Gołuchowski gróftól nevezték ki Galícia kormányzójának, akinek a hivatali ideje alatt (1849–1859) fokozatosan alakult a galíciai kormányzati rendszer. Gołuchowski volt az első politikus, akinek

80 *Galicja od pierwszego rozbioru*, 1956. 220–223.

81 Subtelny, 2000. 249.

82 Uo. 245.

83 *Galicja od pierwszego rozbioru*, 1956. 211–216.

84 *Denkschrift*, 1848. 4.

85 Chwalba, 2000. 314.

86 Гавриліш, 2011. 63–122. A rutén nemzi ébredés három kiemelkedő alakja, Markian Saskijevics görög-katolikus pap, Ivan Vahilevics történész és néprajzkutató, valamint Jakiv Holovackij, a Lembergi Egyetem ukrán nyelvet és irodalmat tanító professzora hozta létre 1832-ben a Rutén Triász néven ismert csoportot, amelyet az „irodalom úttörőinek” is neveztek.

sikerült a császári politikát a lengyel nemzeti törekvésekkel összeegyeztetni. Bécsnek mindvégig azt hangoztatta, hogy a lengyel–rutén konfliktus csupán jelentéktelen helyi ügynek tekinthető, és Galícia felosztását semmi sem indokolja. Az Osztrák–Magyar Monarchián belül Galícia autonóm státuszt kapott saját tartománygyűléssel, aminek következtében a tartományon belüli lengyel hegemonia véglegessé vált.⁸⁷ 1873-tól Habsburg Galícia hivatalosan is autonóm koronataromány lett.

A rutén nemzeti kérdés előtérbe kerülése valójában az osztrák–lengyel rivalizálás „melléktermékeként” alakult ki Galíciában,⁸⁸ ahol az 1830-as évektől a rutén/ukrán identitástudat több alternatívája kezdett kialakulni: a rutén-osztrák, a polonofil, a ruszofil és az ukranofil irányzat.⁸⁹ A polonofilek nem ismerték el a ruténeket külön etnikumnak, hanem csak a lengyel nép egy alcsoportjának (*gente Ruthenus, natione Polonus*) tartották,⁹⁰ ezért rendkívül csekély volt a támogatottságuk a rutének körében, 1848 után pedig teljesen háttérbe szorultak. A rutén-osztrák irányzat a galíciai rutének Habsburg-kormányzat iránti lojalitását tartotta elsődlegesnek, és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáig meghatározó erő képviselt a galíciai politikai életben. A ruszofil irányzat ideális megoldásnak az orosz cár fennhatósága alatti összukrán egység megvalósítását tartotta, Kelet-Galíciát pedig az „egységes orosz világ” elválaszthatatlan részének tekintette, ugyanakkor az önálló ukrán nemzeti identitástudat kialakítását nem tartotta elsődleges fontosságúnak.⁹¹ Képviselői abban bíztak, hogy majd egyesítik a ruténeket a hozzájuk nyelvileg és kulturálisan legközelebb álló honfitársaikkal, az orosz fennhatóság alatt élő „kisoroszokkal”. A ruszofil irányzat a dualizmus korában egyre népszerűbbé vált, a galíciai rutének szerint ugyanis a Habsburgok elárulták őket azáltal, hogy a tartományt teljesen a lengyelek kezébe adták. Az első világháború elejéig azonban nem rendelkeztek átfogó politikai programmal az ukrán nemzeti mozgalom keretén belül a „galíciai kérdés” megoldására.⁹²

A galíciai nemzeti mozgalom ukranofil szárnya a galíciai ruténekre és az oroszországi „kisoroszokra” olyan egységes népként tekintett, amely nyelvében és kultúrájában is különbözik az orosz néptől. Végső célkitűzése egy önálló, szabad Ukrajna megteremtése volt, ahol együtt élne az egész ukrán nép. Tekintettel arra, hogy az ukranofilek kezdetben csak Orosz-Ukrajnának a Habsburg Birodalomhoz való csatolására gondoltak, és kizárólag arra törekedtek, hogy a rutén többséggel rendelkező Kelet-Galícia a birodalmon belül közigazgatási és kulturális autonómiát kapjon, legfőbb ellenfelüknek pedig a lengyeleket tekintették, mozgalmuk élvezte a bécsi udvar támogatását. A 19. század végén az orosz orientáció megerősödése miatt az önálló politizálásra törekvő ukranofilek tevékenységét a bécsi kormányzat jobban tolerálta, mint a ruszofilekét.

87 Wandycz, 1982. 89–90.

88 Varga, 2021. 165.

89 Миллер, 1997. 68.

90 Левицький, 1926. 11.

91 Wendland, 2001. 17.

92 Топильский, 2017. 27.

A galíciai rutének nemzeti mozgalmán belül kialakuló irányzatok kezdetben közeledtek egymáshoz, de az 1880-as évektől egyre inkább eltávolodtak, illetve elhatárolódtak egymástól. A megosztottság ellenére valamennyi irányzat elismerte, hogy elsősorban a politikai függetlenség biztosíthatná a mind a Habsburg, mind az Orosz Birodalomban alávetett Galícia társadalmi-gazdasági és kulturális fejlődését.⁹³ A galíciai rutének önállósodási törekvéseit az is elősegítette, hogy az ő nemzeti öntudatuk modernebb volt, és elképzeléseik közelebb álltak a közép-európai nemzeti mozgalmak által megfogalmazott gondolatokhoz, mint a kelet-ukrajnai társaik identitása és államfelfogása.⁹⁴ A 19–20. század fordulójára a galíciai értelmiség és a papság körében az ukranofil nézetek egyre nagyobb népszerűsége tettek szert, ami abban is megmutatkozott, hogy a rutén mellett az 1890-es évektől kezdve egyre gyakrabban használták identitásuk azonosítására és társadalmi-politikai szervezeteik elnevezésére az ukrán jelzőt. Ekkorra a galíciai ukranofil mozgalom egyre határozottabb ideológiai formát öltött, középpontba állítva egy független ukrán állam megteremtésének igényét. Míg a rutének a tartomány etnikai alapú felosztását követően Kelet-Galíciát tartották az „ukrán Piemontnak”,⁹⁵ ahonnan az ukrán területek egyesítése elindulhat, addig az egész Habsburg Galíciára kizárólagos igényt tartó lengyelek úgy tekintettek a tartományra, mint lehetséges „lengyel Piontra”.⁹⁶

Összegzés

A II. Frigyes, II. Katalin és Mária Terézia által alkalmazott, úgynevezett felosztási diplomácia következtében 1795-re Lengyelországot végleg feldarabolták. A Rzeczpospolita háromszori felosztása – annak ellenére, hogy Ausztria a második megcsonkításban hivatalosan nem vett részt – mindannyiszor érintette Galícia területét, amely az első világháború végéig a Habsburg Monarchiához tartozott.⁹⁷ 1918-ban Nyugat-Galícia az újjáalakult lengyel államhoz került, Kelet-Galíciában pedig az ukránok kiáltották a függetlenségüket és megalakították a Nyugat-Ukrán Köztársaságot.⁹⁸

Mária Terézia és II. József felvilágosult reformjainak köszönhetően Kelet-Galícia az egyik legvirágzóbb korszakát élte, aminek köszönhetően a Habsburg-dinasztia iránti lojalitás mélyen gyökeret vert a ruténekben. A galíciai rutének élvezték a bécsi udvar támogatását, valójában azonban az volt a szerepük, hogy ellensúlyt képezzenek a Habsburgok kezében a lengyel nemzeti törekvésekkel szemben. A bécsi udvar által kinevezett galíciai kormányzók ugyanis – az „oszd meg és ural-

93 Бойко, 2017. 17.

94 Fedinec–Halász–Tóth, 2016. 29.

95 Magocsi, 2002.

96 Plaschka, 1990. 16.

97 Az 1867-es kiegyezéstől az Osztrák–Magyar Monarchián belül az Osztrák Császársághoz.

98 1918. október 19-én az újjáéledő Legfelsőbb Rutén Tanács a nemzetek önrendelkezésének jogára alapozva Kelet-Galíciát önálló ukrán államnak nyilvánította. 1918. november 1-én Lembergben bejelentették a Nyugat-Ukrán Népköztársaság megalakulását, amely 1919. január 22-én egyesült a Kijev-központú, 1920-ig fennálló Ukrán Népköztársasággal.

kodj” elvét alkalmazva – sikeresen kijátszották egymás ellen a ruténeket és a lengyeleket, ezáltal biztosítva a Habsburg-fennhatóságot a tartományban.⁹⁹

Kelet-Galíciában az egységes rutén nemzeti identitástudat kialakulását jelentősen lassította, hogy a politikai törekvések tekintetében a rutén vezetés nem volt egységes.¹⁰⁰ A rutének a Habsburg Birodalom más nemzetiségeihez képest meglehetősen mérsékelt követelésekkel álltak elő az 1840-es években. Elsősorban azt kívánták elérni, hogy egy lengyel és egy rutén részre osszák fel Galíciát, amelynek keleti területén, azaz Kelet-Galíciában széles körű autonómiával rendelkeznie.¹⁰¹ Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a rutének jövőjüket a Habsburg Monarchia keretein belül képelték el, és csak az 1890-es évektől kezdték magukat ukránnak nevezni, mintegy szolidaritást vállalva az orosz fennhatóság alatti „kisorozsokkal”.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Anderson

1989 Anderson, Perry: *Az abszolutista állam*. Bp., 1989.

Bodnár

2008 Bodnár Erzsébet: Orosz–osztrák együttműködés és vetélkedés a keleti kérdésben a 18. században és a 19. század első felében. In: Bodnár Erzsébet: *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében. Tanulmányok*. Bp., 2008. 53–72.

Бойко

2017 Бойко, І. Й.: Національне відродження у Галичині в ХІХ ст. та його значення для проголошення Західно-Української Народної Республіки. In: *Становлення та трансформація держано-правової думки в Галичині (ХVІІІ–ХХ ст.)*. Ред.: Васильєва, В. А. Івано-Франківськ, 2017. 15–24.

Chwalba

2000 Chwalba, Andrzej: *Historia Polski, 1795–1918*. Kraków, 2000.

Davies

2006 Davies, Norman: *Lengyelország története*. Bp., 2006.

Denkschrift

1848 *Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse*. LeMBERG, 1848.

Divéky

1929 Divéky Adorján: *A Lengyelországnak elzálogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben*. Bp., 1929.

Engel

1796 Engel, Johann-Christian von: *Geschichte von Halitsch und Vladimir*. Wien, 1796.

⁹⁹ Varga, 2012. 485., 495.

¹⁰⁰ A rutének megosztottak voltak: egyik részük úgy gondolta, hogy a lengyelekhez tartoznak, egy másik részük pedig úgy, hogy az oroszokhoz, megint mások ukránnak vallották magukat.

¹⁰¹ Типий, 1999. 84.

Fedinec–Font–Szakál–Varga

2021 Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta: *Ukrajna története. Régiók, identitás, államiság*. Bp., 2021.

Fedinec–Halász–Tóth

2016 Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Bp., 2016.

Font–Varga

2013 Font Márta – Varga Beáta: *Ukrajna története*. Szeged, 2013.

Galicja od pierwszego rozbioru

1956 *Galicja od pierwszego rozbioru do wiosny ludów 1772–1849. Wybór tekstów źródłowych*. Ed.: Tyrowicz, Marian. Kraków, 1956.

Гаврилів

2011 Гаврилів, Б. М.: *Вшанування пам'яті «Руської трійци» (Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький)*. Івано-Франківськ, 2011.

Gebei

2000 Gebei Sándor: Halics-Lodoméria Királyság, a Habsburgok új szerzeménye. In: *Hagyomány és történelem. Ünnepi kötet Für Lajos 70. születésnapjára*. Szerk.: Gebei Sándor. Eger, 2000. 215–238.

Glassl

1975 Glassl, Horst: *Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien (1772–1790)*. Wiesbaden, 1975.

Грушевський

1907 Грушевський, М. С.: *Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки*. Санкт-Петербург, 1907.

Harasiewicz

1862 Harasiewicz, Michael: *Annales ecclesiae ruthenae*. Leopoli, 1862.

Himka

2005 Himka, John-Paul: Confessional Relations in Galicia. In: *Galicia: A Multicultural Land*. Eds.: Hann, Christopher – Magocsi, Paul Robert. Toronto, 2005. 22–35.

Hrytsak

2005 Hrytsak, Yaroslav: Historical Memory and Regional Identity among Galicia's Ukrainians. In: *Galicia: A Multicultural Land*. Eds.: Hann, Christopher – Magocsi, Paul Robert. Toronto, 2005. 185–209.

Jekelcsik

2014 Jekelcsik, Szerhij: *Ukrajna története. Egy modern nemzet születése*. Bp., 2014.

Kurdi

2008 Kurdi Krisztina: *Galícia és a galíciai zsidóság, különös tekintettel Bredeczky Sámuel „Reisebemerkungen über Ungern und Galizien” című művére*. [PhD-értekezés. ELTE.] Bp., 2008.

Левицький

1926 Левицький, Кость: *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914*. Львів, 1926.

Magocsi

2002 Magocsi, Robert Paul: *The Roots of Ukrainian Nationalism: Galicia as Ukraine's Piedmont*. Toronto, 2002.

2005 Magocsi, Robert Paul: Galicia: A European Land. In: *Galicia: A Multicultural Land*. Eds.: Hann, Christopher – Magocsi, Paul Robert. Toronto, 2005. 3–21.

2010 Magocsi, Robert Paul: *A History of Ukraine. The Land and Its Peoples*. Toronto, 2010.

Мартенс

1875 Мартенс, Фридрих-Фромгольд: *Собрание Трактатов и Конвенций, заключенных Россией с иностранными державами*. Том II. *Трактаты с Австрией*. Санкт-Петербург, 1875.

Миллер

1997 Миллер, А. И: Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицийских русинов. In: *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика*. Отв. ред.: Хаванова, О. В. Москва, 1997. 68–75.

Motylewicz

2005 Motylewicz, Jerzy: Ethnic Communities in the Towns of the Polish–Ukrainian Borderland in the Sixteenth, Seventeenth, and Eighteenth Centuries. In: *Galicia: A Multicultural Land*. Eds.: Hann, Christopher – Magocsi, Paul Robert. Toronto, 2005. 36–51.

Niederhauser

1958 Niederhauser Emil: A jobbágyfelszabadítás és a nemzetiségi kérdés Kelet-Európában. In: *Történelmi Szemle*, 1. (1958) 1–2. sz. 76–90.

Olay

2016 Olay Csaba: Implicit regionális és explicit nemzeti identitás. In: *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Szerk.: Hörcher Ferenc – Lajtai Mátyás – Mester Béla. Bp., 2016. 28–57. (Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből, 2.)

Pelesz

1881 Pelesz, Julian: *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von der ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Bd. II. *Von der Wiederherstellung der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von 1595 auf die Gegenwart*. Wien, 1881.

Plaschka

1990 Plaschka, Richard Georg: Polnisches „Piemont“ im Norden der Donaumonarchie. Galizien, als Element des multinationalen Staates und als Kern nationaler Dynamik – Akzente und Gesamtbild einer Tagung. In: *Galizien um die Jahrhundertwende. Politische, soziale und kulturelle Verbindungen mit Österreich*. Hrsg. v. Mack, Karlheinz. Wien–München, 1990. 11–25.

Ring

2001 Ring Éva: „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?“ A nemesi köztársaság válságának anatómiája. Bp., 2001.

Rudolf

1994 Rudolf, Mark A.: *Galizien unter österreichischer Herrschaft. Verwaltung – Kirche – Bevölkerung*. Marburg, 1994. (Historische und landeskundliche Ostmitteleuropa-Studien, 13.)

Schroeder

1994 Schroeder, Paul W.: *The Transformation of European Politics 1763–1848*. Oxford, 1994. (The Oxford History of Modern Europe.)

Schvéd

2021 Schvéd Brigitta Kinga: A felosztási diplomácia gyakorlata és a hatalmi egyensúly kérdése Lengyelország XVIII. századi példáján keresztül. Az első lengyel felosztás kortárs angol politikai ikonográfiája (1772–1774). In: *Külügyi Műhely*, 3. (2021) 1. sz. 146–167. DOI: 10.36817/km.2021.1.6.

Sirka

1980 Sirka, Ann: *The Nationality Question in Austrian Education: The Case of Ukrainians in Galicia 1867–1917*. Frankfurt am Main, 1980. (European University Studies. Series III: History and Allied Studies, 124.)

Subtelny

2000 Subtelny, Orest: *Ukraine: A History*. Toronto, 2000.

Świątek

2014 Świątek, Adam: *Gente Rutheni, natione Poloni. Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*. Kraków, 2014.

Топильский

2017 Топильский, Алексей Геннадьевич: *Формирование украинского национального самосознания на территории Галиции во второй половине XIX – начале XX в.* [Диссертация.] Тамбов, 2017.

Турій

1999 Турій, Олег: Греко-католицька Церква і революція 1848–1849 рр. у Галичині. In: *Rok 1848. Wiosna Ludów w Galicji. Zbior studiów*. Red.: Wic, Władysław. Kraków, 1999. 72–92.

Varga

2012a Varga Beáta: Galícia, az „ukrán Piemont”? In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk.: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 483–495.

2012b Varga Beáta: M. Sz. Hrusevszkij, az „ukrán nemzeti történetírás atyja”. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 134. (2012) 9–21.

2021 Varga Beáta: A „népek tavaszának” szerepe a galíciai rutén/ukrán nemzeti mozgalom kialakulásában. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 146. (2021) 159–169.

Wandycz

1982 Wandycz, Piotr: The Poles in the Habsburg Monarchy. In: *Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia*. Eds.: Markovits, Andrei S. – Sysyn, Frank E. Cambridge, 1982. 68–93.

Wendland

2001 Wendland, Anna Veronika: *Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848–1915*. Wien, 2001. (Studien zur Geschichte der Österreichisch–Ungarischen Monarchie, 27.)

Wojnarowskyj

1921 Wojnarowskyj, Titus von: *Das Schicksal des ukrainischen Volkes unter polnischer Herrschaft*. Wien, 1921.

BEÁTA VARGA

THE INTEGRATION OF GALICIA INTO THE HABSBURG MONARCHY

THE SITUATION OF THE EASTERN GALICIAN RUTHENIANS BETWEEN 1772–1918

The three partitions of Poland each time affected the territory of Galicia, which belonged to the Habsburg Monarchy until the end of the First World War. Due to the enlightened reforms of Maria Theresa and Joseph II, Eastern Galicia experienced one of its most prosperous periods, thanks to which loyalty to the Habsburg dynasty took deep root in the Ruthenians. Although the Galician Ruthenians enjoyed the support of the Viennese court, they actually represented

a counterweight in the hands of the Habsburgs against the Polish national aspirations. The Galician governors appointed by the Viennese court – applying the principle of “divide et impera” – successfully played the Ruthenians and the Poles against each other, thus ensuring Habsburg authority in the province. In Eastern Galicia, the formation of a unified Ruthenian national identity was significantly slowed down by the fact that the Ruthenian leadership was not unified in terms of their political aspirations. Starting from the 1840s, they initially came up with rather moderate demands compared to other nationalities of the Habsburg Empire. Their most important aim was to achieve a Galicia divided into Polish and Ruthenian parts, in the eastern part of which, i.e. in East Galicia, they would have had extensive autonomy. At the same time, it is important to emphasize that they still imagined their future within the framework of the Habsburg Monarchy and they started to call themselves Ukrainian only from the 1890s in a way expressing solidarity with the “little Russians” under Russian rule.

CONTENTS

Imperial Expansion in Central Europe: The First Mutilation of the Rzeczpospolita, 1772 (Miklós Mitrovits)	1
<i>Studies</i>	
Éva Ring: The Confederation of Bar and the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	5
Sándor Gebei: Russian–Prussian Identity of Interest in the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	43
György Bebesi: The First Mutilation of Poland from the Perspective of Russian Imperial Foreign Policy	57
Patrik Dinnyés: Difference of Opinion between Mother and Son on the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	67
Ferenc Tóth: The Efforts of French Diplomacy in order to Save the Rzeczpospolita	83
Brigitta Kinga Schvéd: The First Partition of Poland in the Light of the Balance-of-Power Discourse in Contemporary Opinion Pieces of London Weeklies	99
Beáta Varga: The Integration of Galicia into the Habsburg Monarchy: The Situation of the Eastern Galician Ruthenians between 1772–1918	121
Krisztina Kurdi: The Transformation of Jewish Self-Government after the First Mutilation of Poland	139
<i>Book Reviews</i>	
Barbara of Cilli: A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen (Máté Urbán)	161
The Financial Background of Education in the Middle Ages and the Early Modern Period (Máté Urbán)	168
The Dangerous Relationship between North and South, or the Birth of Italy (Zita Kovács)	172

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

